

Mensenrechten en rechtsstaat in Europa – Alertheid en Actie nodig!

Nederlands Helsinki Comité, mei 2021

Met de titel van deze notitie sluit het NHC aan bij de ‘Agenda voor het buitenlands beleid in de volgende kabinetsperiode’ van de Adviesraad Internationale Vraagstukken.¹ Punt 3 in de Agenda is de bescherming van fundamentele rechten en waarden, waarbij de AIV het “*tegengaan van verdere erosie van de democratische rechtsstaat in Europa*” speciaal noemt. Het woord ‘verdere’ geeft precies aan waarom extra aandacht nodig is: in een toenemend aantal landen zien we afnemend respect van de overheid voor mensenrechtennormen. De greep van één persoon of één partij op de macht wordt versterkt door de rechtbanken, de media en het maatschappelijk middenveld onder controle te brengen. “*De kwetsbaarheid van de democratische rechtsstaat en daarmee van mensenrechten, zoals zichtbaar in diverse Europese landen, dwingt in de huidige (geo-)politieke verhoudingen tot alertheid en actie,*” zo stelt de AIV. Het NHC ziet de volgende trends:

- 1) **Politieke oppositie tegen het mensenrechten-concept en tegen de democratische rechtsstaat wordt sterker.** Deze stellingname is het sterkst zichtbaar in de grootste Europese landen, Rusland en Turkije, en wordt met name door Rusland internationaal assertief uitgedragen, vaak gesteund door Belarus en Azerbaidzjan en op een aantal punten (bv. genderbeleid, LGBTI beleid) door een grotere groep landen, inclusief een aantal EU-lidstaten.
- 2) **Het bouwwerk van internationale mensenrechtenstandaarden en –procedures staat in toenemende mate onder druk.** Sterk verhoogde inspanningen zijn nodig. Binnen Europa gaat het dan in eerste instantie om de Raad van Europa en in tweede instantie om handhaving door de **EU** van mensenrechten, rechtsstaat en democratie in eigen gelederen. In de derde plaats is het belangrijk dat mechanismen van de OVSE en de Verenigde Naties om mensenrechten te beschermen worden verdedigd en waar nodig versterkt. Ten vierde gaat het om hoe de EU en Nederland in hun bilateraal buitenlands beleid het steunen van mensenrechten, de rechtsstaat en democratie tot prioriteit maken.
- 3) **De groeiende autocratisering overlapt met** een tweede tendens (en is daar ook deels door te verklaren), namelijk **de opkomst van kleptocratieën, waarin politiek-economische elites zich aan of via de staat verrijken en de min of meer exclusieve toegang tot die geldbronnen willen zekerstellen.** Daarvoor moeten ze politieke, rechterlijke en maatschappelijke controle en kritiek binnen de perken houden. Ook hier is Rusland weer een goed voorbeeld, maar ook in EU-lidstaten als Hongarije en Bulgarije is het fenomeen goed waarneembaar. Dit is niet alleen een bedreiging voor de rechtsstaat en democratie in deze landen, maar leidt ook tot een ongelijk speelveld voor integer opererende bedrijven en kan leiden tot het ‘kopen’ van economische en politieke invloed over de grens.

Voor het beschermen van de rechtsstaat en het behoud en versterken van de democratie overal in Europa is het bestrijden van de verschillende vormen van corruptie waarvan politiek-economische elites zich bedienen, van essentieel belang. Krachtiger beleid is nodig en mogelijk, zowel gericht op corruptie binnen de

¹ <https://www.adviesraadinternationalevraagstukken.nl/documenten/publicaties/2021/03/12/nederland-in-de-wereld.-agenda-voor-het-buitenlands-beleid>

EU als met betrekking tot derde landen, van waaruit corrupte geldstromen vaak de EU aandoen, en zowel in EU-verband als door Nederland zelf. Immers: uitholling van de rechtsstaat en corruptie vormen een bedreiging van de Europese interne markt.

Waarden, normen en procedures die we internationaal nastreven moeten uiteraard ook in Nederlands binnenlands beleid worden nagestreefd. Dit is niet alleen nodig om internationaal geloofwaardig te kunnen zijn met standpunten over en activiteiten voor mensenrechten, maar ook om problemen tegen te gaan die wel degelijk bestaan in de bescherming van mensenrechten, de rechtsstaat en de democratie in ons land. Deze notitie sluit af met enkele opmerkingen op dit vlak, zonder te beogen dit onderwerp uitputtend te behandelen.

1. Raad van Europa

De missie van de Raad van Europa, waarbij alle Europese landen behalve Belarus zijn aangesloten, is het beschermen van mensenrechten, rechtsstaat en democratie in het hele Europese continent. Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, waar burgers een uitspraak kunnen vragen over (vermeende) schendingen van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens, speelt hierbij een centrale rol. Maar veel te vaak worden uitspraken van het Hof voor kennisgeving aangenomen door staten die worden veroordeeld – alleen de schadevergoeding die meestal deel uitmaakt van die uitspraken wordt dan nog wel betaald. De serie zaken die de Russische activist en politicus Navalny in de loop van de jaren heeft aangespannen bij het Hof en gewonnen, zijn een goed voorbeeld. Hij heeft zo'n EUR 120.000 ontvangen, maar er is geen verandering gekomen in de vervolging waaraan hij blootstaat.

In de structuur van de Raad van Europa houdt het Committee of Ministers, oftewel de vertegenwoordigers van de lidstaten, het toezicht op de uitvoering van uitspraken van het Hof. In de laatste tien jaar zijn de procedures daarvoor versterkt. Maar op momenten dat het er echt toe doet, moet de organisatie als geheel, en met name het Committee, meer dan nu druk zetten op lidstaten. Een aantal instrumenten daarvoor wordt onderbenut, met name als het gaat om de uitvoering van uitspraken van het Hof. Behalve Rusland zijn Azerbaidzjan, Hongarije, Oekraïne en Turkije landen waarop vanuit het Committee met meer kracht zou moeten worden aangedrongen EHRM uitspraken uit te voeren. Ook een aantal andere landen heeft een problematisch blazoen m.b.t. de uitvoering van uitspraken van het Hof.²

Het Nederlands Helsinki Comité streeft samen met andere Europese mensenrechtenorganisaties versterking van de uitvoering van EHRM vonnissen na. Behalve op concrete EHRM uitspraken menen wij dat ook meer structurele hervorming van Raad van Europa procedures nodig is³.

Naast het Mensenrechtenverdrag, waar het Hof zich op richt, kent de Raad van Europa andere verdragen, organen en processen die zich richten op het versterken van rechtsstaat en op de rechten van de inwoners van de lidstaten. Eén van die andere verdragen is de Conventie van Istanbul, gericht op het invoeren van beleid en de uitvoering daarvan om geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld tegen te gaan. Dit verdrag is de laatste tijd in het nieuws doordat Turkije zich eruit heeft teruggetrokken. (Ook in Polen is sprake van voorstellen van de zijde van de regering over mogelijke terugtrekking, en een aantal andere EU-lidstaten is tot nu toe helemaal niet toegetreden.) De stap van Turkije is de eerste keer dat een staat zich terugtrekt uit een mensenrechtenverdrag van de Raad van Europa. Verzet tegen dit besluit moet in de eerste plaats komen vanuit Turkije zelf, maar de internationale gemeenschap dient hier ook aan bij te dragen. Nederland heeft

² Zie deze analyse, die naast de vijf al genoemde landen ook Bulgarije, Italië, Moldavië, Polen, Roemenië, Griekenland en Kroatië noemt als probleem-landen, <https://www.ejiltalk.org/the-implementation-of-judgments-of-the-european-court-of-human-rights-worse-than-you-think-part-2-the-hole-in-the-roof/>

³ Op verzoek van het EU-Russia Civil Society Forum hebben twee Russische mensenrechtenverdedigers hierover een discussiestuk over geschreven: *Strengthening the Ability of the Council of Europe to Pursue Its Mission and Restoring Its Credibility: Recommendations on Pertinent Reforms*, <https://eu-russia-csf.org/wp-content/uploads/2021/03/PositionPaperCouncilofEuropeFinal.pdf>

samen met 26 andere lidstaten van de Raad van Europa, zowel van binnen als van buiten de EU, Turkije oproepen het besluit het herzien. Ook hier geldt dat mogelijkheden het onderwerp in het Committee of Ministers op indringende wijze te (blijven) agenderen, verder moeten worden benut. De stap van Turkije moet op alle mogelijke manieren worden aangevochten.

We willen erop aandringen dat de Kamer ontwikkelingen in de Raad van Europa met grotere regelmaat bespreekt dan tot nu toe. De wijze waarop en de mate waarin de Raad in staat is invloed te hebben op belangrijke mensenrechtenproblemen in lidstaten en de Nederlandse inzet daarbij zou in deze besprekingen centraal moeten staan. De follow-up door het Committee of Ministers van systematische gebreken in het naleven van de statutaire uitgangspunten van de Raad en in de uitvoering van uitspraken van het EHRM, en de follow-up van aanbevelingen van andere Raad van Europa organen die zich met mensenrechten en de rechtsstaat bezighouden, zoals de **Venetië Commissie**, zijn aanknopingspunten hierbij. Ook de financiële situatie van de Raad en de vraag of de bijdrage van Nederland (en andere landen met soortgelijk niveau van inkomsten) moet worden bijgesteld, zou elk jaar aan de orde dienen te komen.

De voorbereiding van en rapportage over de jaarvergadering van het Comité van Ministers, elk jaar in mei, zouden voor de hand liggende aanleidingen zijn voor aandacht van de Kamer. **In de eerstkomende jaarvergadering, op 21 mei a.s., zouden het niet-uitvoeren door Rusland van EHRM uitspraken o.a. over Navalny en de terugtrekking door Turkije uit de Istanbul Conventie aan de orde gesteld moeten worden.**⁴

2. OVSE

Naast de Raad van Europa, het belangrijkste multilaterale orgaan voor het Europese continent, hebben ook de OVSE en de Verenigde Naties een mandaat voor de bevordering van mensenrechten, rechtsstaat en democratie in Europa. Voor Belarus, dat geen lid is van de Raad van Europa, en voor de Centraal-Aziatische landen die ooit deel uitmaakten van de Sovjet-Unie, hebben deze organisaties een bijzonder belang.

De oorsprong van de OVSE ligt in de Helsinki akkoorden van 1975 en het streven de Koude Oorlog tussen Oost en West te beteugelen. Het reduceren van spanningen en het vermijden van het ongewild uit te hand lopen van conflicten tussen de kernmachten is in de huidige geopolitieke verhoudingen wederom van het grootst mogelijke belang. Ook het tegengaan van gewapende conflicten binnen landen of tussen buurlanden werd na het eind van de Koude Oorlog een belangrijke taak van de OVSE. Onder andere de hedendaagse conflicten tussen Oekraïne en Rusland en tussen Armenië en Azerbaïjan passen in dit mandaat. Meer aandacht van de EU, en dus ook Nederland, voor het staakt het vuren en doorlopend vredesproces is noodzakelijk, te meer omdat de invloed van Rusland en Turkije op het conflict groter lijkt te worden.

Het begeleiden van democratiseringsprocessen in het oosten van het OVSE gebied werd een andere belangrijke taak van de OVSE. Het opvolgen van aanbevelingen van de verschillende waarnemings- en advies-activiteiten op dit gebied laat helaas veel te wensen over. Systematischer follow-up van de aanbevelingen die uit deze activiteiten voortvloeien zou ook voor landen in 'het westen' wenselijk zijn.

In Belarus, waar in de zomer van 2020 een breed gedragen roep om democratisering ontstond die wreed onderdrukt werd, zou de OVSE in principe een grote bijdrage kunnen leveren. Doordat voor veel activiteiten een consensus van alle aan de organisatie deelnemende landen en/of instemming van de landen waarom het gaat nodig is, wordt het potentieel van de organisatie sterk onderbenut. Het is niettemin belangrijk de ernstige onderdrukking in het land met grote regelmaat aan de orde te blijven stellen in de OVSE en de stem van de democratische oppositie letterlijk en figuurlijk te laten klinken.

⁴ Concept-agenda voor 21 mei:

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a22750

Verdere initiatieven zijn vaak afhankelijk van kleinere groepen landen. In het geval van Belarus werd vorig jaar september door 17 bij de OVSE aangesloten staten besloten het 'Moskou Mechanisme' in te roepen voor een rapport over de naleving van mensenrechten in het land. Een vervolgproces voor documentatie van mensenrechtenschendingen is ook door een coalitie van staten opgezet.⁵ **Ook de Europese Unie heeft nog meer mogelijkheden de onderdrukking in Belarus te bestrijden, met name door in alle internationale relaties, ook economische, prioriteit te geven aan counterparts die in onafhankelijk zijn van de onderdrukkingmachine.**

Mensenrechtenontwikkelingen bij de VN worden in deze notitie niet behandeld. We merken alleen op dat pogingen van de zijde van autocratische krachten om het mensenrechtenbouwwerk aan te tasten, ook bij de VN in volle gang zijn, en ook daar krachtig tegenwicht vereisen.

3. Bilaterale buitenlandse inzet

Naast inzet in multilaterale organisaties kent het bilateraal beleid ook een aantal middelen om mensenrechten, rechtsstaat en democratie te bevorderen. Met de aanbevelingen over Belarus waren we daar al terechtgekomen.

Gewoonlijk opereert Nederland in Europese Unie verband, actief bijdragend aan de inzet van de Unie. Het zo uitgebreid mogelijk benutten van de mogelijkheden die de EU Richtsnoeren voor Mensenrechten⁶ bieden, zou hier het uitgangspunt moeten zijn. Het realiseren van het eind 2020 aangenomen EU-actieplan inzake mensenrechten en democratie 2020-2024⁷ vormt een grote uitdaging. *“Niemand mag aan zijn of haar lot worden overgelaten, geen enkel mensenrecht mag worden genegeerd”,* stelt het actieplan. *“Daarom zullen de EU en de lidstaten op elk gebied van het extern optreden alle beschikbare middelen gebruiken om de mondiale voortrekkersrol van de EU op het vlak van de mensenrechten en de democratie en bij de uitvoering van het EU-actieplan te versterken.”* Medewerking van de lidstaten in het uitvoeren van het actieplan is essentieel. Het stimuleren van de aandacht voor mensenrechten in het buitenlands beleid van mede-lidstaten blijft om speciale aandacht vragen van Nederland.

Instrumenten die Nederland zelf ter beschikking heeft, zijn ook belangrijk: het Mensenrechtenfonds en het NFRP-fonds (voor Oost-Europa: het NFRP-Matra-fonds). Maatschappelijke inzet voor mensenrechten op een aantal terreinen ontvangt hiermee financiële steun. De prioriteit die Nederland geeft aan mensenrechten dient ook tot uiting te komen in het met overtuiging en nadruk uitdragen van het belang van mensenrechten, en waar nodig van zorg over schendingen van mensenrechten, in de publieke uitgingen van de Nederlandse vertegenwoordigingen. **Mensenrechten behoeven een modern communicatiebeleid inclusief het gebruik van social media, waarin het onderwerp op consistente en continue wijze en met high profile wordt behandeld.** Analyse van social media accounts van Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigingen laat zien dan hier nog veel te winnen is.

De Europese Unie heeft in 2020 besloten een Global Human Rights Sanctions Regime in te stellen. We hopen dat dit een nuttige rol zal hebben in het beperken van het gemak waarmee gezagdragers in veel te veel landen extreme schendingen van mensenrechten plegen. Het Nederlandse parlement, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de vorige regering hebben een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van het Regime, en we stellen voor dat de nieuwe Kamer met enige regelmaat naar het gebruik en de effecten kijkt.

⁵ International Accountability Platform for Belarus, <https://iapbelarus.org/>

⁶ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/6987/EU%20Human%20rights%20guidelines

⁷ <https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2020/11/19/council-approves-conclusions-on-the-eu-action-plan-on-human-rights-and-democracy-2020-2024/#:~:text=14%3A38-,Raad%20keurt%20conclusies%20goed%20over%20EU%2Dactieplan,mensenrechten%20en%20democratie%202020%2D2024&text=De%20Raad%20heeft%20conclusies%20goedgekeurd,betrekkingen%20met%20alle%20de rde%20landen.>

Het Sanctions Regime verschilt van de door de Verenigde Staten ingestelde mechanisme doordat het niet kan worden gebruikt tegen personen die door corruptie bijdragen aan het behouden en versterken van mensenrechten-schendende regimes. Internationale NGOs zowel als nationale organisaties zoals Navalny's anti-corruptie beweging dringen aan op uitbreiding van het EU mechanismen in deze richting. Het Verenigd Koninkrijk heeft dit recent al gedaan. In een tijd waarin, zoals we in de inleiding al schreven, niet alleen de zucht naar macht maar ook de zucht naar geld aan de wortel ligt van mensenrechtenschendingen, is het belangrijk ook **wegen te vinden voor een veel krachtiger optreden van de EU tegen internationale corruptie-netwerken. Versterking van het anti-corruptie- en anti-witwasbeleid van Nederland zelf kan daar overigens ook toe bijdragen** (zie verderop onder punt 5).

Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn dat we op dit moment bijzonder ongerust zijn over de situatie in Turkije, Rusland, Belarus en de gespannen situatie tussen Armenië en Azerbeidzjan. Het NHC staat in nauw contact met mensenrechtenverdedigers en maatschappelijke organisaties in deze landen en in een groot aantal andere landen van de regio. We verzorgen briefings van Nederlandse diplomaten en politici die voor kortere of langere tijd bezoeken afleggen. We zullen ook van tijd tot tijd een beroep doen op Kamerleden om partners van ons te ontvangen voor een gesprek hierover, om zaken in de Kamer aan de orde te stellen of om vragen te stellen over het Nederlandse beleid.

4. Rechtsstatelijkheid en bescherming van mensenrechten in de Europese Unie

De instandhouding van mensenrechtelijke en rechtsstatelijke principes in lidstaten van de Europese Unie is de laatste jaren in toenemende mate een probleem geworden. In landen als Polen, Hongarije, Bulgarije, Slovenië, Roemenië en Malta kan een gebrek aan onafhankelijkheid van (delen van) het juridisch stelsel worden waargenomen, het onder politieke controle brengen van grote delen van de media en het voortrekken bij het besteden van staatsgelden, vooral van Europese bijdragen, van aan de politieke leiding gelieerde belangen. Elk land kent zijn eigen patroon. In sommige gevallen is dit een sluipende ontwikkeling geweest of de voortzetting van een al bestaande situatie, in andere gevallen, zoals in Polen, verzetten delen van de maatschappij en van de getroffen sectoren zich krachtig.

Door de EU, zowel door de Commissie als door het Europees Parlement, is in dit verband een aantal stappen genomen maar de trend in de lidstaten waarom het gaat is voorlopig niet gekeerd. Al vóór de verkiezingen voor het Europees Parlement van mei 2019 is de Commissie steeds meer inbreukzaken gaan aanspannen bij het Europese Hof van Justitie in Luxemburg. De Commissie heeft in 2017 artikel 7 van het Europees Verdrag ingeroepen inzake Polen, en het Europees Parlement deed in 2018 hetzelfde met betrekking tot Hongarije. Dit artikel opent via een aantal stappen de mogelijkheid tot schorsing van een lidstaat die Europese Unie waarden systematisch schendt. De procedures tegen beide landen hebben geen formele voortgang geboekt wegens gebrek aan eenstemmigheid onder de lidstaten. Daadwerkelijk effect op het gedrag van Polen en Hongarije lijkt beperkt. Het NHC adviseert de Vaste Commissies Europese Zaken en Justitie en Veiligheid van de Tweede Kamer er bij de toekomstige regering aanhoudend voor te pleiten samen te werken met gelijkgestemde landen om het thema te agenderen bij Raadsvergaderingen. Het aanstaande voorzitterschap van Frankrijk, in de eerste helft van 2022, biedt een uitstekende gelegenheid te komen tot een besluit inzake artikel 7.

Na de verkiezingen voor het Europees Parlement van 2019 verschoof de aandacht naar de vraag of in het nieuwe Meerjarig Financieel Kader 2021-2027 betalingen uit EU budgetten afhankelijk gemaakt zouden worden van een toets op rechtsstatelijkheid. In principe werd een dergelijke toets afgesproken en vastgelegd in een MFK-rechtsstaatverordening.⁸ Echter de wijze waarop deze gaat plaatsvinden en hoe ingrijpend de toets zal zijn, kan nog afhangen van een beroep van Polen en Hongarije op het Europees Hof van Justitie.⁹

⁸ Zie verslag Europese Raad 10 en 1 december 2020, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/vergaderstukken/2020/12/16/verslag-van-de-europese-raad-en->

De Commissie is in 2020 begonnen met een jaarlijks Rule of Law Rapport, waarbij volgens een vast stramien alle EU landen worden behandeld.¹⁰ Het NHC maakt (net als veel andere maatschappelijke organisaties) gebruik van de mogelijkheid informatie aan te dragen voor het rapport. Het rapport is meer van een beschrijvende dan van een voorschrijvende aard. Het beoogt een algemeen referentiekader te scheppen en zal o.a. worden gebruikt in dialoog-besprekingen in de Raad Algemene Zaken over de rechtsstaat.¹¹ Ondertussen hebben de problematische ontwikkelingen in de handhaving van de rechtsstaat in andere EU lidstaten consequenties voor de juridische samenwerking, b.v. in het overleveren van verdachten. Nederlandse rechtbanken zijn overgegaan tot een extra toets vóór met overlevering wordt ingestemd.¹² Op de lange termijn kan een té groot verschil in toepassing van het rechtsstaatsbeginsel per lidstaat leiden tot een verminderd vertrouwen in rechtsspraak binnen de EU, met grote gevolgen in het vertrouwen in de interne markt en dus in de Europese concurrentiepositie. Het is van groot belang dat de Commissie en de Raad, en daarmee dus de lidstaten, alle middelen die ze tot hun beschikking hebben inzetten ter behoud van een gelijk speelveld binnen de Unie.

De Vaste Commissie Europese Zaken van de Tweede Kamer heeft sinds 2018 speciale aandacht besteed aan de rechtsstaat, door **het instellen van een Rapporteurschap Rechtsstatelijke Ontwikkelingen in de Europese Unie**.¹³ **Het NHC dringt erop aan de aanbevelingen van het vorige Rapporteurschap over te nemen**. Het onderwerp moet hoog op de agenda blijven van de Commissie, en met kracht onder de aandacht worden gebracht van collega-parlementariërs in COSAC, de Conferentie van commissies voor Europese aangelegenheden. Het NHC werkt hierop graag samen met de Commissie en de rapporteur.

5. Aanpakken van corruptie en witwassen

Corruptie, het misbruik van macht om er persoonlijke beter van te worden, doet afbreuk aan de rechtsstaat, en kan bovendien, zoals in de inleiding van deze notie betoogd, worden gezien als een motor achter andere aantastingen van mensenrechten. Het ontbreken van afdoende waarborgen tegen misbruik van Europese Unie gelden is één van de redenen voor de MFK-rechtsstaatverordening. Maar ook los van deze verordening had de EU door het instellen van een European Public Prosecutor's Office (EPPO) al stappen genomen om het misbruik van Europese Unie gelden te bestrijden.¹⁴ Helaas hebben Polen, Hongarije en Slovenië besloten zich niet bij EPPO aan te sluiten.

Corrupt machtsmisbruik op grote schaal door overheidsfunctionarissen in samenwerking met zakenpartners uit eigen land of het buitenland doet zich buiten de Europese Unie nog veel meer voor dan erbinnen. In de inleiding van deze notitie verwezen we al naar de kleptocratisering die we in veel landen hebben gezien de laatste decennia. Zoals we hierboven (punt 3) al schreven, dringen veel onderzoekers en critici van kleptocratische netwerken aan op het opnemen van de optie hetzelfde soort sancties als bij het Global Human Rights Sanctions Regime van de EU ook op te leggen aan mensen uit deze netwerken.

[de-eurotop-van-10-en-11-december-2020](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:32020R2092); zie tekst verordening: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:32020R2092>

⁹ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-11/poland-challenges-eu-rule-of-law-regulation-setting-up-clash>

¹⁰ Het eerste rapport verscheen op 30 september 2020, https://ec.europa.eu/netherlands/news/rechtsstaat-eerste-jaarverslag-over-de-situatie-op-het-gebied-van-de-rechtsstaat-de-eu_nl

¹¹ Zie o.a. dit antwoord op Kamervragen over Polen, <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=53e46864-2389-4ecc-843f-4f3c89e4e1f4&title=Antwoord%20op%20vragen%20van%20het%20lid%20Groothuizen%20over%20recente%20ontwikkelingen%20in%20Polen.doc>

¹² Zie b.v. <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Amsterdam/Nieuws/Paginas/IRK-ziet-af-van-overlevering-Poolse-verdachte.aspx>

¹³ Zie rapportage d.d. 18 januari 2021, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021D02170>

¹⁴ https://ec.europa.eu/info/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/networks-and-bodies-supporting-judicial-cooperation/european-public-prosecutors-office_en

Op basis van onderzoek door en discussies in de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa en het Europees Parlement, meent het NHC dat het daarnaast de moeite waard is regelgeving uit te bouwen voor administratieve stappen tegen corrupt verkregen goederen. Die stappen kunnen leiden tot verbeurdverklaring van goederen die zijn verworven met niet op bonafide wijze verkregen middelen. Verscheidene landen van de Europese Unie hebben wetgeving die ‘non-conviction-based confiscation’ (NCBC) mogelijk maakt. De regimes hiervoor lopen uiteen en de mate waarin ze worden gebruikt eveneens. Primair zijn ze gericht op door grote criminaliteit verkregen middelen, maar grootschalige corruptie is ook een vorm van grote criminaliteit, ook als het land waar het geld vandaan komt niet tot de EU behoort.

Nadere argumentatie over dit onderwerp is opgenomen in het recente rapport ‘Tackling Russian Elite’s Corruption: Mission Impossible?’, dat het NHC samen met een groep onderzoeksjournalisten uitgaf.¹⁵

De Europese Commissie heeft het bestrijden van corruptie en het versterken van NCBC opgenomen in zijn nieuwe strategie voor het bestrijden van georganiseerde criminaliteit, inclusief het versterken van de wetgeving van de Unie op dit punt.¹⁶ Het NHC dringt erop aan dat ook in Nederland het inzetten van NCBC waar het gaat om door buitenlandse corruptie verkregen goederen wordt meegenomen in besprekingen over de aanpak van ondermijnende criminaliteit in de Kamercommissie Justitie en Veiligheid.¹⁷

6. Mensenrechten in Nederland zelf

Het staat buiten kijf dat het bepleiten van sterkere handhaving van mensenrechten, rechtsstaat en democratie des te geloofwaardiger wordt als binnen Nederland hetzelfde gebeurt. En, veel fundamenteeler, het is van belang voor Nederland zelf. De handhaving van mensenrechten, rechtsstaat en democratie in Nederland dient ten grondslag te liggen aan al het overheidsbeleid. Dat dit ook in Nederland speciale aandacht vraagt, is vorig jaar door het rapport Ongekend Onrecht over het kinderopvangtoeslagenschandaal wel op heel indringende manier duidelijk geworden. De vorige Tweede Kamer heeft de Venetië Commissie van de Raad van Europa om advies gevraagd over de vraag of verbeteringen nodig zijn vanuit het oogpunt van handhaving van de rechtsstaat in de Nederlandse wetgeving, de uitvoering van wetgeving en in het bestuursrecht. Een gedegen behandeling van het advies van de Commissie zal in de komende jaren één van de grote uitdagingen vormen voor de nieuwe Kamer.

Ook op meer specifieke punten ziet het Nederlands Helsinki Comité op terreinen waarop we actief zijn, dat Nederland zelf zich niet altijd houdt aan wat wij op basis van internationale mensenrechtenstandaarden aanbevelen aan buitenlandse counterparts. Enkele voorbeelden:

- Het Optioneel Protocol bij het VN Verdrag tegen Marteling vereist de instelling van een onafhankelijke procedure voor het inspecteren van omstandigheden in gevangenissen en andere detentiefaciliteiten (een National Preventive Mechanism, NPM). In Nederland is dit ingevuld door een aantal bestaande inspectieorganen in een samenwerkingsverband te plaatsen dat wordt gecoördineerd door de Inspectie Justitie en Veiligheid. Het VN Comité dat toezicht houdt op de uitvoering van het Verdrag tegen Marteling heeft aangetekend dat de Inspectie niet onafhankelijk is van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Ook lijkt het Nederlandse NPM geen meerwaarde te bieden ten opzichte van de activiteiten van de afzonderlijke componenten. Deze situatie heeft ertoe

¹⁵ <https://www.nhc.nl/tackling-russian-elites-corruption/>

¹⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_21_1662

¹⁷ Zie document 27 op de voorlopige agenda van de Commissie J&V vergadering van 16 juni, https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2020A06309; brief van Minister Grapperhaus van 20 november 2020, <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=18603b3d-6587-42a1-b24e-68b50d7ad3b9&title=Aanpak%20ondermijnende%20criminaliteit%3B%20wettelijke%20regeling%20procedure%20non%20conviction%20based%20confiscation%20.pdf>

geleid dat de Nationaal Ombudsman (2014) en de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2016) hun betrokkenheid bij het NPM hebben beëindigd.¹⁸ In 2020 kwam het (vermeend) gebrek aan onafhankelijkheid van de Inspectie opnieuw en uitgebreider in het nieuw¹⁹; onderzoek door de Auditdienst Rijk kon vervolgens de zorgen op dit punt niet geheel wegnemen.²⁰

- Het gebruik en combineren van gegevens uit bestanden over burgers over alle mogelijke onderwerpen, waaruit via algoritmes indicaties voor criminaliteit, overtredingen en fraude kunnen worden verkregen, werd vorig jaar in één geval, het Systeem Risico-Indicatie (SyRI), door de rechter in strijd verklaard met het Europees Mensenrechtenverdrag. De Speciale Rapporteur van de VN Mensenrechtenraad op het gebied van extreme armoede en mensenrechten had zich in een brief aan de rechtbank krachtig verzet tegen het systeem.²¹ In het voorstel voor een Wet Gegevensverwerking door Samenwerkingsverbanden, in december door de Tweede Kamer aangenomen en nu in behandeling bij de Eerste Kamer, lijken soortgelijke koppeling en doorzoeking van databases op veel grotere schaal mogelijk te worden gemaakt. Vandaar dat het voorstel ook wel met de term ‘Super SyRI’ wordt aangeduid.²² Een pas op de plaats en fundamentele herbezinning op dit soort systemen lijkt op zijn plaats, mede omdat het gebruik door de Belastingdienst van algoritmes (die werden toegepast op discriminatoir opgestelde databases) lijkt te hebben bijgedragen aan het schandaal rond de Kinderopvang-toeslagen.
- Het voorstel voor een Wet Transparantie Maatschappelijke Organisaties²³, ingediend in november 2020, geeft aan autoriteiten zoals aan burgemeester en OM de bevoegdheid ‘transparantie’ te vragen aan organisaties over mogelijke financiering vanuit het buitenland. Er is grote twijfel bij de Raad van State en NGO’s of er wel voldoende rechtszekerheid is rond het toepassen van deze bevoegdheid.²⁴

Dit zijn zoals gezegd slechts voorbeelden. Een groot aantal Kamercommissies kan te maken krijgen met de naleving van mensenrechten in Nederland en de goede uitvoering van internationale mensenrechtenverplichtingen. **Het NHC stelt voor dat de Kamer een procedure instelt waarbij de stand van naleving van mensenrechten in Nederland op een gecoördineerde en consistente manier kan worden beschouwd en besproken.**

¹⁸ Zie <https://www.rsj.nl/documenten/jaarverslagen/2016/12/31/jaarverslag-2016-rsj>, pagina 31

¹⁹ Zie o.a. <https://nos.nl/l/2320591>

²⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2021/03/24/tk-bijlage-onderzoek-naar-de-totstandkoming-van-rapporten-van-de-inspectie-justitie-en-veiligheid/tk-bijlage-onderzoek-naar-de-totstandkoming-van-rapporten-van-de-inspectie-justitie-en-veiligheid.pdf>

²¹ <https://bijvoorbautverdacht.nl/vn-rapporteur-ernstige-zorgen-syri-volledige-ontkenning-recht-op-privacy/>

²² Zie artikel van Platform Bescherming Burgerrechten, <https://platformburgerrechten.nl/2021/01/11/syri-coalitie-aan-eerste-kamer-super-syri-blauwdruk-voor-meer-toeslagenaffaires/>

²³ Wetsvoorstel plus advies Raad van State hier:

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35646>.

²⁴ Zie <https://ecnl.org/news/overview-key-issues-new-dutch-transparency-act>; zie ook

<https://www.goededoelennederland.nl/sector/belangenbehartiging/wet-transparantie-maatschappelijke-organisaties-wtmo>

